

Un crim de sang i la forca del Firal del quadre *Hèrcules i la Ciutat* (1699-1700)

Carmen Xam-mar Alonso i Climent Miró Tuset
Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell

En aquest article analitzem el procés i l'execució de Josep Pesquer per l'assassinat de Miquel Vila amb la complicitat de Maria Pujol, esposa de la víctima¹. Josep, natural d'Organyà, i habitant de la Ciutat d'Urgell, fou executat a la forca del Firal, el 27 de maig de 1700. Aquest estudi microhistòric ens permet fer diverses reflexions sobre els usos i rituals de la justícia, les representacions del poder, l'escala de valors de l'època i els significats del quadre *Hèrcules i la Ciutat*².

Ot Palol, *Hèrcules i la Ciutat* (detall), 1701, Espai Ermengol. Al lateral dret d'aquesta obra es representa la forca del Firal. Fotografia: Ramon Ardid.

1. Vull agrair la revisió lingüística del text a la Sra. Teresa Vilaró i les atencions rebudes del Sr. Lluís Obiols, arxiver municipal de la Seu d'Urgell.

2. El comentari preiconogràfic, iconogràfic i iconològic d'aquest quadre està publicat a XAM-MAR ALONSO, Carmen: "Hèrcules i la Ciutat: un document visual de la Seu d'Urgell vers l'any 1700", *Interpontes*, 5 (2018), p. 71-87. L'anàlisi de la significació i el context històric local d'aquest mateix quadre a XAM-MAR, Carmen i COMPANYY, Ximo: "Els Còsols de la Seu d'Urgell, imatge i poder", *Urgellia*, 16 (2006-2007), p. 627-674.

Un crim i la importància de la fama pública

El febrer de 1700, la notícia de l'assassinat de Miquel Vila, pagès i natural de la Ciutat d'Urgell, sacsejà el veïnat³. Feia menys de tres anys que havia maridat Maria Pujol, natural de Sant Bartomeu del Grau, comarca d'Osona, i era pare d'una criatura. El seu assassí, Josep Pesquer, fill d'Organyà i habitant a la ciutat, també era un home casat i afillat, però pel que sembla, no tenia ni ofici ni benefici conegut⁴. Còmplice d'aquest delictes fou Maria Pujol, esposa de la víctima. La crònica local d'aquest succés explica que:

Josep Pesquer (...) cohodonat y amb tracte tingut amb Maria Vila (...), succeí que, en la nit, los dits dos agressors mataren amb prodissió y ànimo deliberat, amb una destrat que dit Pesquer li pegà en lo cap, estant dit Vila a la falda de sa muller y, després d'haver-lo mort, lo posaren dins d'una caixa per alguns dies, y fonc lo dit cas silenciats y callats sens tenir notícia la justícia⁵.

Així doncs, es tractà d'un crim particularment escabrós i deslleial, pel fet que en ell confluïren factors agreujants com premeditació, nocturnitat, traïdoria i acarnissament que, sumades a la complicitat necessària de

3. Una acta notarial de 22 de febrer de 1696 registra que era natural de la ciutat i que feia poc que havia venut a Francesc Iscla una vinya situada a la partida de Leucata de la Ciutat d'Urgell pel preu de 34 lliures. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Notarial Varia 213, s.f.

4. Els assentaments dels matrimonis de Josep Pesquer i de Miquel Vila a Arxiu Diocesà d'Urgell (=ADU), Parròquia de Sant Ot, *Llibre de matrimonis de 1678 a 1746*, 11 de febrer de 1697 i 8 de setembre de 1698 respectivament. Les partides de baptisme d'Anna Maria Pesquer i Caterina Vila a ADU, *Llibre de baptismes de 1678 a 1708*, 30 de desembre de 1698 i 25 de novembre de 1699.

5. Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (=ACAU), *Llibre de Consells de 1661 a 1707*, f. 533v-535r. La narració del crim, la captura de l'assassí i la seva execució estan parcialment transcrites a VILLARÓ, Albert: *Hèrcules i la Ciutat. Un passeig per la Història de la Seu*, Ajuntament de la Seu d'Urgell amb la col·laboració de Caixa Catalunya, 1995, p. 135-136.

l'esposa, havien comportat la indefensió de la víctima. Aquesta narració tan sintètica deixa alguns interrogants sense resposta com quins foren el mòbil o mòbils del crim⁶.

Desconeixem com la justícia va tenir coneixement d'aquest assassinat. Les primeres notícies de què disposem són de 19 de febrer de 1700. La justícia aixecà acta notarial de dues visures. L'una es feu al domicili de Jerònima Mir, germana de Josep Pesquer. El veguer, el cònsol primer i el jutge de crims, acompanyats d'altres autoritats i dels testimonis, feren el registre de la casa i, en un *aposeno*, trobaren la prova que s'havia comès un crim de sang:

Una caixa tancada amb pany, y havent dit y ordenat dit II^{te} Veguer a Joan Pere Ubach, serraller, que obrís aquella, l'ha oberta, dins de la qual s'ha trobat una escopeta y també una camisa d'home amb molta copia de sang y un mont de pedaços⁷.

Interrogada la Jerònima, respecte de la procedència de la caixa, respongué que era de Miquel Vila i que, diumenge proppassat, son germà la portà "de la casa a on habitava dit Vila, que és en l'eixida de la casa de la Sra. Britos"⁸. Aquell mateix dia, la justícia visurà també la casa on residia Josep Pesquer. L'acta notarial dona fe que a l'estable es trobà "un cadàver o cos d'home mort, enterrat amb clos boca per avall, llarg, vestit amb una camisa blanca y mitges de llana blanca". Eren les despulles mortals de Miquel Vila? Tornem al document. Els dos testimonis de la visura declararen sota jurament que:

6. Potser Josep Pesquer i Maria Pujol eren amants? Potser la cobdícia? Un interrogant sense una resposta clara.

7. ACA, Notarial Varia 474, acta de 19 de febrer, s.f.

8. D'acord amb la informació d'ACAU, Cadastre de 1716, assentaments núm. 284 i 970, la casa de la Sra. Britos correspondria al núm. 9 de l'actual carrer Major. Agraeixo a l'arxiver municipal Sr. Lluís Obiols Perearnau aquesta informació.

Han reconegut lo dit cadàver girant-lo de cara y que per estar maltracat d'ella, no el poden conèixer, si sols han reconegut que té lo cabell del cap ros y arrullat, cara redó, amb molta copia de sang al coll amb [il·legible] y lo cap esclafat amb [il·legible] trencades, lo servei que li eixia per la boca y, segons los cabells, dieren que los apar que dit cos d'home mort, quant vivia, se deia y anomenava Miquel Vila.

És evident que aquest cadàver estava terriblement desfigurat i que els testimonis dubtaren a identificar-lo com el de Miquel Vila, però tot i així, la justícia dictaminà que sí que ho era i inicià els tràmits per capturar el culpable. La notícia copsà el veïnat. El rector de la parròquia de Sant Ot, per exemple, anotà en el llibre de defuncions dels seus feligresos les circumstàncies d'aquesta troballa macabra:

El 20 de febrer de 1700 se trobà lo cadàver de Miquel Vila en lo celler o estable de Josep Pesquer, casa de Joana Pujola, d'altre nom de la Mitxeva, dita casa fa cantonada amb la casa de l'Ardiaconat d'Andorra, se diu que havia que hi era enterrat més de dos mesos. Y, lo mateix dia, se fou donada eclesiàstica sepultura en los claustres de la catedral d'Urgell.

Fins aquí el rector no ens aporta cap novetat, però continuà dient:

Lo qual cadàver se trobà podrit, sens figura de que ningú pogués afirmar que fos la persona de dit Miquel Vila, sols fou la pública veu y fama que era la persona o cadàver de dit Miquel Vila⁹.

9. ADU, *Parròquia de Sant Ot, Llibre de defuncions 1678-1718*, 20 de febrer de 1700. La casa de l'ardiaconat d'Andorra s'aixecava al costat nord de la plaça Pati Palau. La "illa de cases que actualment ocupa la llar dels jubilats, al costat nord de la plaça, estava formada per les cases dels ardiaconats d'Andorra i de Berga, i per la casa del Magisteri, ocupada pel mestre de capella"; OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "Els oficis de la Seu d'Urgell segons el cadastre de 1716",

En poques paraules, el rector tenia seriosos dubtes que aquelles despulles fossin les de Miquel Vila. I atribuï a la “pública veu y fama”, és a dir al rumor, la identificació del cos trobat a casa de la Mitxeva.

La realitat incontestable fou, com ja hem avançat, que la justícia acusà Josep Pesquer. No disposem del procés judicial obert contra ell, però sabem que tenia com a mínim “alguns indicis del referit delictes”¹⁰. L’una, la caixa amb l’arma i la camisa d’home tacada de sang trobada a casa de Jerònima Mir. L’altra, el cadàver desfigurat desenterrat al celler o estable de la casa de la Mitxeva i que l’opinió pública havia identificat amb Miquel Vila. A més a més, cal considerar un tercer factor. Pel que sembla, Josep Pesquer no tenia ofici conegut i era foraster, com també ho era la Farràs, la seva dona. Dos factors que el feien particularment sospitosos als ulls dels seus conveïns en una societat on les xarxes parentals o clientelars eren bàsiques per garantir la supervivència de l’individu¹¹.

Culpable o no, el 27 de maig de 1700, Josep Pesquer fou penjat solemnement a la forca del Firal. El seu cadàver estigué exposat a la vergonya pública durant 24 hores com a mínim, segons marcava la llei. Una estampa deshonorosa i terrible, ben visible des de la ciutat, que advertia del destí que esperava a aquells que delinquen. L’endemà se li donà “eclesiàstica sepultura” en “els claustres de la catedral, en lo prat”, on també estaven enterrades les despulles identificades amb Miquel Vila¹². Ironies de la vida, víctima i botxí compartint terra sagrada fins a la resurrecció dels

L’economia Muntanyenca al Pirineu, (Trobades Culturals Pirinenques), Societat Andorrana de Ciències, Andorra, 2018, p. 91-99. Concretament la casa de Joana Pujola, on vivia Josep Pesquer, correspondria al nº 5 de l’actual carrer de Sant Just de la Seu d’Urgell.

10. ACAU, *Llibre de Consells de 1661 a 1707*, f. 533v-535r.

11. GARNOT, Benoît: a *Histoire de la justice: France, XVIe-XXIe siècles*, París, Gallimard, 2009, p. 132, apunta un criteri “social” de marginació, la “no integració” de l’acusat, en particular, la no pertinença a la comunitat per naixement o casament, però també pel seu estil de vida. El foraster apareixia en l’imaginari col·lectiu com una persona sospitosa i inquietant, segons DELUMEAU, Jean: *El miedo en Occidente (Siglos XIV-XVIII). Una ciudad sitiada*, Madrid, Taurus, 1989, p. 71-73.

12. ADU, *Llibre de defuncions de 1678 a 1712*, 27 de maig de 1700.

morts, a la fi dels temps. La justícia va ser clement amb ell. El seu cos no fou desmembrat ni cremat. En resum, destruït, cosa que hagués impedit materialment la resurrecció de la carn el dia del Judici Final. Un fet que hauria significat el seu càstig etern¹³. Què fou de la Maria Vila, la seva còmplice? Ella, més llesta que el Pesquer, fugí a Perpinyà i mai sabrem si va arribar a comparèixer davant la justícia per aquest crim¹⁴.

Cal analitzar els esdeveniments que s'anaren imbricant al llarg d'aquests tres mesos que transcorregueren entre el 19 de febrer, dia que es trobà el cos de la víctima i, el 27 de maig, dia en què Josep Pesquer fou ajusticiat. Aquesta informació ens permetrà fer una anàlisi de les diverses significacions de l'exercici del poder judicial i dels rituals de les execucions públiques a la Seu d'Urgell de l'Antic Règim.

La captura de Josep Pesquer i la col·laboració de la justícia del Capítol d'Urgell

Quan la justícia tingué “alguns indicis del referit delicte” i notícies que l'agressor es trobava amagat en una casa del veïnat i que la Vila havia fugit a Perpinyà, es desplegà el dispositiu per capturar-lo.

La documentació explica que, entre deu i onze de la nit, començaren les diligències per a capturar Josep Pesquer¹⁵. D'acord amb el costum, el veguer es conferí amb el jutge de crims per alçar sometent. El jutge de crims feu la provisió, però abans d'executar-la, el veguer anà a la Casa de la Ciutat i ho participà als cònsols. Aquests “ajuntaren la Ciutat” i fou resolt que s'aixequés sometent, i que els senyors cònsols assistissin el veguer i el jutge de crims.

El veguer envià a cercar els nuncis de la cort per trobar-se el crida

13. RUFF, R. Julius: *Violence in Early Modern Europe 1500-1800*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 107.

14. ACAU, *Llibre de Consells de 1661 a 1707*, f. 533v-535r.

15. *Ibidem*.

desganat i, al peu de l'escala de Casa de la Ciutat, començaren els nuncis a cridar "via fora, sometent". Il·luminats per torxes, el veguer, els cònsols i el jutge de crims, acompanyats dels ciutadans del comú i de tots aquells que s'anaren agregant amb armes, reconegueren amb el sometent algunes cases, fins i tot d'eclesiàstics, sense trobar l'assassí. I aquella mateixa nit, la Ciutat, per ser un crim tan atroç, mitjançant crida pública, oferí 1.000 lliures a qui els lliurés Josep Pesquer.

El sometent havia fracassat. Josep Pesquer, conscient del perill que corria, s'havia refugiat a la localitat de Fòrnols, jurisdicció del Capítol d'Urgell. Ell sabia que, en principi, ni el veguer ni el jutge de crims ni cap autoritat de la Ciutat d'Urgell tenia potestat per intervenir en aquesta demarcació. Fou un error de càlcul que li costà la llibertat i la vida.

La Ciutat d'Urgell cursà una sol·licitud de col·laboració al governador de les jurisdiccions del Capítol d'Urgell per capturar el fugitiu. La resposta fou afirmativa. El Capítol d'Urgell ordenà la captura de Josep Pesquer. En compliment d'aquest mandat, una partida armada de sis homes, liderada pel batlle de Cornellana, arrestà Josep Pesquer a la localitat de Fòrnols. L'assassí fou conduït i tancat a la torre d'Arfa, que era una de les presons del Capítol d'Urgell a la comarca¹⁶. El seu destí estava decidit.

El 25 de febrer de 1700, Joan Joval, batlle general de la Terra Alta, seguint ordres del canonge degà i governador de les jurisdiccions del Capítol d'Urgell, feu lliurament solemne del presoner al veguer, que representava la Ciutat d'Urgell¹⁷. El lliurament es feu davant de notari i de dos testimonis i tingué lloc "a la fi del terme de dita Ciutat, a la partida dita d'Estaó". És a dir, a la riba esquerra del riu Segre, junt al riu de Casano-

16. El 24 de febrer de 1700, la comptabilitat del Capítol registrà que s'abonaren 4 lliures al batlle de Cornellana, "per lo gasto havia fet en portar amb sis fadrins a la torre de Arfa a Josep Pesquer que, dempeus el permís del Capítol, s'entregà a la cúria criminal del Sr. Bisbe. Per espardeñias y gasto li doní 4 lliures"; ACU, *Calaix del Governador*; UI 368, Quadernet: 1699-1701, sf.

17. La notícia i descripció d'aquest lliurament a ACU, *Regestum verbalium 1695-1710*, UI 1530, 25 de febrer de 1700. Aquest document també ratifica que fou el batlle de Cornellana qui capturà i empresonà Josep Pesquer.

ves, que marcava el límit entre els termes de la Ciutat d'Urgell i d'Arfa i d'ambdues jurisdiccions senyorials. La presència de forques baronials en aquest indret subratllava la rellevància d'aquesta frontera jurisdiccional¹⁸. El document afegeix dos argumentaris habituals en aquest tipus d'actes, però no per això menys interessants:

L'un remarcava que la captura i cessió d'aquest pres era una gràcia concedida pel Capítol d'Urgell, sense que en un futur pogués ser utilitzada en un raonament legal:

No podent, emperò, servir la present entrega per exemplar algun per ningun temps prejudicial a la jurisdicció del Molt Il·lustre Capítol, com no es considera ni considerar se pot.

18. Les forques senyorials eren elements habituals en el paisatge català de l'Antic Règim. Indicaven al viatger que estava traspasant els límits d'una jurisdicció senyorial i que el seu senyor gaudia de la plena capacitat jurisdiccional. La càrrega simbòlica que assolien explica tant que se situessin en llocs estratègics, generalment elevats i ben visibles des de les vies de comunicació o en les fronteres jurisdiccionals, com també que la seva destrucció fos un acte que materialitzava les freqüents i a vegades llargues disputes territorials entre senyors baronials. Vegeu SABATÉ, Flocel: "La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval", *Clio & crimen*, 4, 2007, p. 117-276. La documentació de l'ACU recull diversos pagaments pel manteniment i/o construcció de forques senyorials. 2 de maig i 10 de juny de 1595, per "adobar les forques" d'Oliu i "assentar les forques" d'Oliana; ACU, *Calaix del governador, S. XVI-XVIII (Capsa I)*, UI 368, Lligall: 1595 ad 1599, Composicions (Llibre de composicions) (llapis 1595). 1 d'octubre de 1699, pagaments "per posar una biga travessera" en les forques d'Estaó; *Ibidem*, Lligall: 1699 a 1701. 19 d'abril de 1646, adobar les forques d'Estaó, on penjaren Francesc Novau i Ignasi Molins; *Ibidem*, Quadernet 1644 a 1645. 28 de juny de 1683, per "fer les forques a pedra y cals a Coll de Port"; *Ibidem*, *Calaix del Governador. s. XVI-XVIII (Capsa II)*, *Cartes*. UI 369, paper solt. L'ACAU també ens dona testimonis de la rellevància d'aquests elements del paisatge. La Ciutat d'Urgell obligà el Capítol d'Urgell a traure les forques senyorials que havia plantat a Baltinyà, jurisdicció de la Ciutat, i aixecar-les a Bescaran, jurisdicció del Capítol d'Urgell; *Ibidem*, *Liber Diversorum* 5, f. 15 i 22. El procurador fiscal del Bisbe d'Urgell i el síndic de la Ciutat d'Urgell requeriren el Capítol d'Urgell que llevés les forques que havia plantades a la partida d'Estaó; *Ibidem*, *Liber Diversorum* 1, f. 59. 28 d'abril de 1580, la Ciutat d'Urgell trencà les forques posades pels andorrans sota Arcavell; *Ibidem*, *Consells 1579-1617*, f. 27r-v. Els conflictes entre barons jurisdiccionalis al voltant de la presència d'unes forques en un lloc específic podia arribar fins a la Reial Audiència de Barcelona i perllongar-se en el temps, com el que enfrontà el Bisbe i la Ciutat d'Urgell amb el Capítol d'Urgell, els anys 1630-1632; *Ibidem*, *Consells 1617-1657*, f. 188r-189v, 204r-204v i 283r-v.

L'altre, que aquesta concessió s'havia fet per tractar-se d'un assassinat comès amb circumstàncies agreujants i que calia punir severament en el lloc dels fets.

Amb lo motiu que dit Pesquer hauria comès un delictes atrocíssim (...) y amb circumstàncies agravans [...] que requereixen pena y càstig gran [...] y ésser dit Pesquer domiciliat en dita Ciutat, y per quant les jurisdiccions y cúries del Sr Bisbe i Capítol corren amb bona conformitat y per a que se segueasca la punició y càstig que mereix tant grave delictes en lo lloc on s'és comès.

Aquest argumentari confirma una pràctica de bona urbanitat entre barons. El governador del Capítol d'Urgell no havia "concedit territori" al jutge de crims de la Ciutat d'Urgell perquè entrés en la seva circumscripció a mà armada i capturés Josep Pesquer. Però havia tingut la cortesia, no l'obligació, de lliurar-li dit delinqüent per a facilitar que fos castigat en la localitat on havia delinquit¹⁹. D'acord amb els valors de l'època, era una necessitat imperiosa punir públicament un delictes que hagués commocionat l'opinió pública al lloc on s'havia comès²⁰. I, si això no

19. FERRO, Víctor: *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1989, p. 383. Es tracta de la Constitució catalana 1702/53, una constitució "que reflecteix la mentalitat del baronatge per aquell temps", en tant que recollia "Deuen, emperò, els ordinaris Reals y de Barons donar-se y concedir-se entre si territori, tot favor y ajuda per capturar els delinqüents o inquirir contra d'aquells, per recepció y compulsió de testimonis o altrament, y per l'execució de les penes..., a fi i efecte que els delictes no restin impunes".

20. Per exemple, l'11 de setembre de 1597, la Ciutat d'Urgell decidí presentar una requesta al Capítol d'Urgell, perquè havia erigit unes forques "desà lo Grau d'Arfa" per penjar un lladre en el mateix lloc on havia comès el robatori, perquè consideraven que era terme de la ciutat; ACAU, *Llibre de Consell de 1579 a 1617*, f. 456v-457r. També, el març de 1701, el Capítol d'Urgell es manifestà en contra de lliurar Josep Muntaner, pres a la torre d'Arfa, a la justícia d'un altre baró, que el reclamava com a reu confès d'assassinat fratricida. El text argumenta que "se deu condemnar a mort y ser penjat en l'alta forca y encara que és veritat que lo delictes fou perpetrat en aliena jurisdicció, però consta haver perpetrat altre delictes de port de pistoles y d'haver volgut matar a un paer de Vilano". ACU, *Conclusions capitulars de 1698 a 1749*, acta de 16 de març de

era possible perquè el reu era reincident, podia acordar-se executar-lo en una localitat i repetir l'operació amb el seu cadàver en una altra. També es podia optar per repartir els seus membres esquarterats entre els veïnats on hagués comès els seus crims²¹. En teoria, el cos vençut i trencat del condemnat multiplicava els efectes aterridors i exemplars de la pena capital en la població. Un espectacle molt útil per mostrar a tothom que “el delicte no tenia cap compensació”²² i més quan aquest cos podia anar-se podrint a la vista de tots.

Josep Pesquer tancat a les presons del Palau Episcopal

Hèrcules i la Ciutat, detall del Palau Episcopal d'Urgell. Fotografia: Lluís Obiols Perearnau.

1701, f. 58r-v. La documentació capitular dona fe que el Muntaner fou turmentat i executat, el març de 1701. ACU, *Calaix del Governador*, UI 368, Quadernet de 1699-1701, sf.

21. Reflexions similars a FOUCAULT, Michel: *Vigilar y castigar*, Madrid, Siglo XXI, 1992, p. 50. Per exemple, el 2 febrer de 1634, el Capítol d'Urgell acordà que s'abonessin 18 lliures als que havien anat a Cardona a cercar Joan Genís de Cava, alies Iudes i Llop, “fer-li la causa y fer-lo penjar en Pinell y després aportar-lo en les forques d'Estaó y allí fer-lo mort penjar”; ACU, *Conclusions capitulars de 1570 a 1639*, f. 411v.

22. BURKE, Peter: *La cultura popular en la Europa Moderna*, Madrid, Alianza Editorial, 2005, p. 81.

Un cop lliurat al veguer, Josep Pesquer fou conduït al Palau Episcopal de la Ciutat d'Urgell, on fou empresonat, jutjat, sentenciat i torturat. Aquest edifici, amb aparença de fortificació medieval, ben visible en el quadre d'*Hèrcules i al Ciutat*, era la seu de la cúria criminal, és a dir de la justícia criminal compartida per la Ciutat d'Urgell i el Bisbe homònim.

El jutge de crims reactivà el procés judicial contra Josep Pesquer amb un èxit limitat. El tribunal no havia acumulat proves suficients per condemnar-lo. Aquestes circumstàncies explicarien que el jutge de crims consultés el Reial Consell, el tribunal superior de justícia del Principat, sobre aquesta qüestió legal. El 28 d'abril de 1700, aquest alt organisme es pronuncià a favor tant d'aplicar la pena capital, com també de sotmetre'l a tortura *in caput sociorum*, és a dir, que fos torturat amb el propòsit d'obtenir la delació dels seus còmplices²³.

Un cop el jutge de crims signà la sentència de mort de Josep Pesquer, la Ciutat envià a cercar el botxí a Cardona; aixecà les forques “en lo Firal, damunt lo pou de la neu”, en presència del veguer i dels cònsols; i aprestà els instruments de tortura al Palau Episcopal. Tenim constància documental que per a aquest propòsit la Ciutat ordenà construir un poltre, un torn i una corriola, que eren els artefactes habituals per a turmentar els convictes a la Catalunya de l'Edat Moderna²⁴. La pràctica d'infringir dolor a un reu estava estrictament reglamentada i argumentada. Es partia de la premissa que el sofriment induït al presoner, fos o no culpable, podia valer com a penitència per a disminuir el càstig dels pecats comesos

23. ACA, Reial Audiència, Conclusions criminals, 58, 1695-1703. A Catalunya, aquesta modalitat de tortura estava restringida als reus condemnats a mort i abans de l'execució per delictes “exceptuats” com lesa majestat, heretgia, conspiració, falsa moneda, robatori, assassinat i bruixeria. Vegeu FERRO, Victor: *El Dret Públic Català... op. cit.*, p. 371 i 379.

24. La construcció de la forca, el poltre, torn, corriola i altres turments van costar al Consolat 22 lliures i 14 sous; ACAU, *Llibre de Consells 1661 a 1707*, f. 533v-535r i *Llibre Rational 1699-1716*, anotació de 22 de maig de 1700, f. 13v. La descripció d'aquests turments i la normativa legal d'un interrogatori *in caput sociorum*, a FERRO, Victor: *El Dret Públic Català... op. cit.*, p. 369 i 372.

en aquest món en la seva estada al purgatori, abans d'entrar a la vida eterna²⁵.

Les forques del Firal s'aixecaren “en lo Firal, damunt lo pou de la neu”. Vegeu l'indret en una foto del principi del segle XX, presa des de la Torre de Solsona. ACAU, fons Maravilla (fotògraf: Francesc Portella).

Per la seva banda, el jutge de crims ajustà els protocols de l'execució de Josep Pesquer, el màxim possible, “a l'antiga observança y notícia que pogueren tenir”²⁶. És a dir, s'assajà de respectar el màxim possible el costum, tant per a evitar conflictes protocol·laris entre dignitats i amb

25. FOUCAULT, Michel: *Vigilar y castigar...* op. cit., p. 46 i 51.

26. ACAU, *Llibre de Consells 1661 a 1707*, f. 533v-535r. El veguer havia sol·licitat al Capítol d'Urgell que “per acompanyar un penitent condemnat a mort, se toquessin les campanes de la catedral y fins que tornés d'acompanyar a dit penitent, estigués descobert Nostre Senyor en ella”. Però, “a vista de no trobar exemplar” no s'aprovà aquest procediment. El condemnat a mort era Josep Pesquer. ACU, *Conclusions capitulars de 1698 a 1749*, acta de 26 de maig de 1700, f. 42r-42v.

altres institucions, com pel fet que una execució pública solemnitzava i teòricament reforçava la imatge de la justícia triomfal, vencedora dels transgressors de l'ordre establert²⁷. A la Ciutat d'Urgell, aquest espectacle de la mort, com analitzarem a continuació, tenia tres aspectes bàsics. Un de cívic, presidit per les autoritats civils; un altre de religió, encapçalat bàsicament per la confraria de la Puríssima Sang; el tercer, la vessant popular configurada per la massa de gent que acudia a participar en l'espectacle d'una execució pública, un esdeveniment bastant excepcional i que atreia multitud de curiosos i curioses²⁸.

Els rituals de la pena capital

El dia de l'execució²⁹, el veguer amb el jutge de crims, procurador fiscal de la cort, es conferiren a la Casa de la Ciutat, d'on sortí el seguici. El veguer, el cònsol primer i el jutge de crims, que anava al mig d'ambdós, amb la massa alta, encapçalaven aquest seguici d'autoritats civils. Els seguien els síndics major i menor i altres tres o quatre prohoms de la ciutat. Totes les autoritats anaven a cavall. Aquest seguici es dirigí al Palau Episcopal, on formaven uns seixanta homes d'armes, pagats per la Ciutat. El reu fou tret de la presó episcopal.

La confraria de la Puríssima Sang, que havia sortit de l'església par-

27. DE LAS HERAS SANTOS, José Luis: *La justicia penal de los Austrias en la Corona de Castilla*, Salamanca, Universitat de Salamanca, 1991, p. 317. De fet, els protocols de les execucions públiques presenten poques variacions al llarg del temps a Europa Occidental, segons RUFF, R, Julius: *Violence in ... op. cit.*, p. 103.

28. Entre 1577 i 1699, només el 2 per cent de les sentències corresponents a les 789 enquestes de la jurisdicció del Capítol d'Urgell en l'àmbit de l'Alt Urgell finalitzaren amb pena de mort. La justícia es decantava per altres alternatives com el desterrament o les galeres, més barates i no per això menys dures. XAM-MAR ALONSO, Carmen: *La conflictividad y las formas de control social en el Alt Urgell, siglo XVII*. Tesis doctoral dirigida por Tomás Antonio Mantecón Movellán. Universidad de Cantabria, Facultad de Geografía e Historia, 2016. Agraïixo, un cop més, el mestratge del meu director de tesi.

29. ACAU, *Llibre de Consells 1661 a 1707*, f. 533v-535r.

roquial de Sant Miquel, arribà a Palau. Aquesta confraria, fundada l'any 1603, tenia, entre d'altres funcions, acompanyar i consolar els condemnats a mort les hores prèvies a la seva execució³⁰. Els confreres anaven amb vestes i amb rosaris a les mans i portaven la imatge del Sant Crist endolat o cobert amb un vel negre com a senyal de dol. El sagrari de l'església de Sant Miquel romangué obert fins al retorn de la imatge del Sant Crist endolat al seu lloc de culte. D'acord amb la mentalitat de l'època, Josep Pesquer era un condemnat a la pena capital, però també “un reu penitent”, la salvació eterna del qual s'havia de procurar. Aquesta qüestió estigué molt present en les darreres hores de la seva vida.

La comitiva inicià el camí cap a la partida del Firal amb el condemnat. Obria la processó el crida tocant la trompa i suposem que també anunciava a viva veu el delicte comès i la sentència dictada, com era habitual³¹. Després anava la confraria de la Puríssima Sang portant el Sant Crist endolat i probablement també recitant lletanies, el *Miserere* i el *De profundis*, i creava així un ambient propici a la confortació de l'ànima de Josep Pesquer³². Seguia la gent d'armes que el custodiava. Les autoritats seculares locals tancaven la comitiva. Tot i que la documentació no en fa esment, és indubtable la presència de religiosos i d'una multitud de curiosos, alguns d'ells forasters, que venien atrets per aquest espectacle macabre, com succeïa arreu d'Europa³³.

30. ADU, Parròquia de Sant Ot, Confraria de la Puríssima sang, Llibre de la Santa i Dolsa Confraria de la Puríssima Sang, 1946, f. 1. Una síntesi de la història d'aquesta confraria inèdita a Climent MIRÓ Tuset: *La Confraria de la Puríssima Sang de la Seu d'Urgell i la processó de Setmana Santa (1603 – 2018)*, pregó de Setmana Santa de 2019, parròquia de Sant Ot.

31. DE LAS HERAS SANTOS, José Luís: *La justicia penal de... op. cit.*, p. 319.

32. RIVERO, Manuel: *La justicia del culto a los criminales en la Sicilia española*, Humanidades, Ediciones digitales, 2016, p. 37. Tota confortació d'un reu “passava per cinc ‘missions’ (quelcom similar a processos o procediments): preparació per a la comunió, bona confessió, aparell d'una bona eucaristia, rendiment de gràcia a Déu, glòria de l'eternitat. Aquesta missió ens remet etimològicament no a ‘missió’, sinó a ‘miser’ o dissortat. Es tracta doncs d'un procediment de pietat”.

33. Per exemple, sabem que, l'any 1794, gent de la Segarra, Pallars Conca de Tremp i Pla

Aquest seguici, que acompanyà el camí de purgació, sofriment i penitència del reu, passà de Palacio, dret al carrer Santa Maria i al carrer Major; pujà per aquell fins al cantó i continuà pel carrer del Riguer, per darrere la casa del Cesses, per evitar passar pel portal de Tredós, on es trobava “la guarda de la guarnició”; prosseguí pel carrer de la Torre de l’Esperó i eixí al Firal pel portal de Capdevila³⁴. El dia 27 de maig de 1700, el botxí, que havia vingut expressament de Cardona, executà la sentència capital de Josep Pesquer.

L’escenografia del càstig: l’execució pública del reu

Quant a l’escenari de l’execució, si observem amb atenció la forca que està representada al lateral dret de la meitat inferior del quadre d’*Hèrcules i la Ciutat*, ens adonarem que s’aixecà a la partida del Firal, un descampat de propietat comunal on, com el seu nom indica, s’hi feien les fires de bestiar. L’estructura

Hèrcules i la Ciutat, detall de la forca del Firal.
Fotografia: Lluís Obiols Perearnau.

d’Urgell vingueren a la Seu per assistir a l’execució pública de cinc soldats del Regiment de Saboya. ACAU, Llibre de Notes, f. 165v. Alguns historiadors parlen de l’alegria animal i grollera, de l’espectacle de fira que el poble experimentava davant de l’espectacle de les execucions de convictees. Vegeu HUIZINGA, Johan: *El Otoño de la Edad Media*, Madrid, Alianza Editorial, 2001, p. 33.

34. El carrer el Riguer seria l’actual carrer del Jueus i el carrer de la Torre de l’Esperó, actualment inexistent, resseguia el perímetre de la muralla entre els actuals carrers de Sant Josep de Calassanç i de Capdevila. Al segle XVIII, la construcció del convent de les Monges de l’Ensenyança va transformar la xarxa urbana d’aquest sector de la ciutat.

d'aquesta forca la configuren tres elements de fusta: un d'horitzontal, sostingut per dos de verticals, reforçats per altres dos collats al terra; també hi observem una escala recolzada sobre el travesser.

L'execució es consumava mitjançant aquest procediment. El reu, amb la soga que penjava del travesser al coll, anava ascendint per l'escala i, en un moment donat, el botxí l'empenyia i li feia perdre l'equilibri, la qual cosa li provocava la mort per estrangulació³⁵. Era una mort summament degradant segons els paràmetres de l'època. El botxí era un personatge particularment deshonorable i a través del seu contacte físic transmetia la seva condició de deshonorabilitat a la víctima en el transcurs de l'execució³⁶. Fins i tot, en l'imaginari popular, tot plegat, forca, reu i els seus fluids corporals, maleïen els fruits que es recollien de la terra que els envoltava³⁷.

La infàmia del pres era un element més d'aquest espectacle que pretenia ser didàctic. Calia que la severitat de la justícia romangués i actués en la memòria de la gent per evitar que caiguessin en la delinqüència. Si no fos així, la seva funció disciplinària, és a dir punitiva i al mateix temps instructiva, quedaria minorada, i el ritual desplegat hauria estat innecessari i inútil³⁸. No oblidem que, almenys en teoria, la mort d'un criminal podia ser doblement exemplar, no només perquè recordava l'alt preu que es pagava per transgredir la llei, sinó també perquè donava al

35. RUFF, R., Julius: *Violence in... op. cit.*, p. 99-100.

36. DE LAS HERAS SANTOS, José Luís: *La justicia penal... op. cit.*, p. 318. Aquesta qüestió explica, entre d'altres raons, que la noblesa tingués el privilegi de ser ajusticiada per decapitació, vegeu RUFF R, Julius: *Violence in... op. cit.*, p. 102.

37. Un exemple, Pere Simon d'Arfa, exposà al Capítol d'Urgell: "que és pobre y no té més que una vinya y suplica al Capítol que d'allí tregui el sentenciat que des de dilluns està a les forques y les mateixes forques, atès que ningú vol comprar la seva verema". La resposta fou favorable, donat que era "home pobre". També el prior de Santa Magdalena, confessor d'aquest reu, sol·licità que l'ajusticiat fos enterrat en terra sagrada. ACU, *Actes del Capítol 1575 a 1616*, acta de 16 de setembre de 1597, f. 257r-258v.

38. MANTECÓN, Tomás A.: "La economía del Castigo y el perdón en Tiempos de Cervantes", *Revista de Historia Económica*, 2005, Extra 1, p. 69-100.

pecador l'oportunitat de penedir-se del seu crim, demanar públicament perdó pels seus pecats i morir com un bon cristià davant d'una multitud expectant, que solia encoratjar-lo a fer aquest exercici de consciència³⁹.

Una darrera reflexió

Probablement mai sabrem si Josep Pesquer i Maria Pujol assassinaren Miquel Vila. Aquesta història, però, reflecteix les jerarquies, creences, valors i representacions col·lectius de la Ciutat d'Urgell de vers el 1700. Primer, la praxi judicial de la justícia criminal de la Ciutat d'Urgell i terme s'ajustà a la concòrdia de l'any 1683 "emologada" pel Bisbe i Còsols i que transcrivim a l'annex. Segon, la narració detallada dels actes protocol·laris lligats a l'aixecament de sometent i lliurament, judici i execució del presoner tenia com a objectiu reafirmar la plena capacitat jurídica i la imatge pública com a referents de l'ordre dels poders i institucions locals. Tercer, la manca de garanties processals de la justícia de l'Antic Règim, que s'incrementaven quan l'acusat era un foraster com el Pesquer. Quart, la imbricació entre justícia divina i humana, en tant que el recorregut del reu per carrers i places fins al Firal tingué molt d'expiació pública d'un delictes, però també d'expiació pública d'un pecat. I ja per acabar, la forca del Firal representada en el quadre d'*Hèrcules i la Ciutat*, exposat a l'Espai Ermengol de la Seu d'Urgell, és el testimoni silenciós d'aquest episodi sagnant de la història de la Ciutat d'Urgell.

39. LEBRUN, François: *Les homes et la mort en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, Flammarion, 1975, p. 301 i 305. FOUCAULT, Michel, parla de la confessió, de la retracció pública del condemnat a mort en els darrers instants de la seva vida, però també afirma que l'economia del càstig materialitzava als ulls de tots la presència del sobirà; vegeu *Vigilar y castigar... op. cit.*, p. 49, 54 i 62-64. TOMÁS Y VALIENTE, Francisco, matisa que "l'exemplaritat d'aquestes execucions era molt discutible; el públic es movia moltes vegades a favor del reu, compadint-se del seu sofriment i atret per algun aspecte simpàtic de la seva personalitat o impulsat per amics i companys d'aquell"; vegeu *El Derecho Penal de la Monarquía Absoluta (Siglos XVI-XVII i XVIII)*, Madrid, Editorial Tecnos, 1969, p. 372,.

ANNEX DOCUMENTAL

*Sentència arbitral “emologada” pel Bisbe Desbach i el Consell de la Ciutat d’Urgell, Guissona, 25 d’octubre de 1683*⁴⁰.

p⁴ En la sentència Arbitral feren los nomenats per lo Sr. Bisbe Desbach y Consell, als 19 desembre de 1682, emologada per dit Sr Bisbe y Syndic de la Ciutat ab exprés poder, als 25 octubre 1683, en la vila de Guissona, ab la reflexió y pacte que per part de la Ciutat feu son Syndic y no sens ell, de que si alashoras o en lo esdevenidor algun Sr. Bisbe abolia algun Capítol o Capítols de dita sentència, que no obstant dita emologació, fos també dita sentència abolida y com si feta no fos y emologada y sens obtenir absolució de jurament *etiam quo ad effectum agendi* prosseguir la causa, causas vertents en la Batllia General, fonc determinat lo següent.⁴¹

Pmo. Que en tot fos observada la Sentencia Arbitral del S. Cardenal de Foix, donant solament forma al exercici de la jurisdicció que lo Sr. Jutge de Crims tinga coneixença de las causas criminals en la Ciutat y terme en nom del Sr. Bisbe y Cònsols y sens associació o concurs de altres *privativé* de totas las causas criminals *mer y mixt imperi*, introduidoras a instància de part o del procurador fiscal, de manera que pugua fer y fassa totas las provisions y sentèncias, axí definitivas y en los ingresos, progressos, incidents, emergents, principi, intermedis y fins de las

40. ACAU, documentació sense classificar, instal·lació provisional UI 3727, carpeta Privilegis i Ordenances.

41. El primer punt de l’ordre del dia 4 d’octubre de 1682 fou el següent: “Fou proposat per los Il·lustres Srs. Cònsols al Savi Consell que lo Il·lustríssima Sr Don Joan Batista Desbach, Bisbe ‘Urgell, ha fet entendre a la Ciutat que, si la Ciutat té gust ajustar-se ab dit Sr Bisbe acerca de la causa tan temps ha s’aporta entre los Il·lustríssims Srs Bisbes y dita Ciutat, per dit fi ellegesca dos persones, una de dita Casa de la Ciutat, y altra, de fora que ben vist li sia, y que així mateix su il·lustríssima farà la nominació, per sa part, d’altres dos persones per ajustar dites diferències”. La Ciutat acceptà la proposta i nomenà Francisco Grau, rector del col·legi de la Companyia de Jesús, i el noble Lluís de Peguera. Consulteu ACAU, *Llibre de Consells de 1661 a 1707*, f. 283v.

causas criminals fins a grau de apellació, y que todas las súplicas, peticions y querelas se hajan de dirigir directament al dit Jutge de Crims sens remissió, ni comissió del Veguer o Batlle, ni de altre, y este sol fassa las provisions de rebre ^{p5} informació, fortificar, relaxació de delinqüents, manlleutas, absolució, arrestos y altres qualsevols, y donar las sentèncias, així interlocutòrias com diffinitivas ab lo títol exprés: *Nos N. Iudex Criminum presentis Civitatis electus et nominatus ab Illy^{mo} et R^{mo} D^{no} Ep^o et consulibus dicta Civitati*= firmant al peu de ellas N. Iudex Criminum, sens altra firma.

Que lo Veguer o Batlle haja de executar todas las provisions y sentèncias de dit Jutge, inseguint lo tenor de ellas, y que lo Veguer o Batlle fassa las capturas y arrestos en nom y veu del Sr. Bisbe, precehint provisió de dit Jutge en escrit o de paraula, y que los presos se hajan de portar a las presons del Palau Episcopal, a hont deuen esser detinguts ab la deguda custòdia.

Que tots los actes criminals se hajan de fer dins la Cúria Criminal en lo palau del Sr. Bisbe y que los juraments així de testimonis com de reos los haja de rebre lo Veguer en presència del dit Jutge y que lo mateix Jutge *privativé* haja de examinar los testimonis, fer las visures y averiguacions del cos del delicte en presència del Veguer.

Que las nominacions y revocacions de Notari, Primer Fiscal, Advocat Fiscal, Nunci y Carceler las haja de fer lo Sr. Bisbe tant solament o son Poder havent, y que aquells hajan de donar lo jurament en poder del Sr Bisbe o de son Poder havent *privativé*.

Que las remissions de delictes y delinqüents qualsevols sian, hajan de ferse en nom del Veguer de voluntat y consentiment del Jutge de Crims; y lo mateix de guiatges ab firma del Veguer y Jutge solament; y que lo diner procehit de les ditas remissions de delictes sia del Sr. Bisbe.

Que per a fer las visuras de terits y cos de delictes, per deposicions de reos per donar tormentos y fer las promulgacions y execucions de sentències de mort, assots, costell y altres semblants tinga ^{p6} assistència lo Cònsol en Cap y, en sa absència, lo que se segueisca primer en orde y per això haja de ésser avisat per lo Veguer mediant cartell y lo Notari dega continuar en actes lo avís y assistència.

Que la apellació de las sentències o provisions fetas per lo Jutge de Crims dega ésser al Sr. Bisbe y este dega dexutar Jutge de Apellacions y este purgar taula de tres en tres anys devant dos jutges, lo un elegit per lo Sr. Bisbe, y altre, per los Cònsols, y que pendent las apellacions, no puga lo Jutge de Crims interposarse fins a restituirseli la causa per lo dit Jutge de Apellacions

Que dega observarse lo usatge de *Ferma de Dret* y que lo Jutge de Crims dega declarar lo cas, si és que tinga lloch.

Que dega observarse lo usatge *De Vehedors* y que estos conegan de totes qüestions en lo usatge mencionades y de totes las servituds de predis urbans y rústichs y que sobre ditas qüestions pugan fer las provisions convenients, tant de paraula com en escrit, rebre testimonis y sos juraments, activar processos y promulgar sentencias y notificarlas a las parts mediant lo notari que ells mateixos elegiran, y si las parts no volen conformarse, notifiquen a la Cort sa declaració y lo Batlle la executa y fa servir tota apellació remoguda.

Que lo Mostassaf exercesca tota la jurisdicció pertocant a son ofici, y si la part que haurà incorregut en la pena no vulga entregar prendas, no puga lo Mostassaf executar sens assistència del Batlle, y lo Mostassaf puga fer vendre las penyoras sens assistència del Veguer ni altre oficial del Sr. Bisbe.

Que en quant als escàlits se observen los Usatges y si sofereixen duptes, se estiga al VS y costum observat.

Que en quant als pregons per la política y economia pública ^{p7} y execució de les penes se estiga al acostumat, que és de ferlos y executarlos per si mateixos y segons las sentèncias de la Reial Audiència que se han obtingut.

Que los Vehedors y Mostassaf exercescan sos oficis en los llocs del Pla, Arcavell, Asnurri, Torres, la Vall de la Llosa y Valldarques, així com en la Ciutat.

Que lo Cònsol en Cap y, després de est, lo Primer en orde seguint, porte la vara y veus de Veguer en nom del Sr. Bisbe en la ciutat y llochs predits en los casos de falta, malaltia o absència del Veguer, sens que tinga lloc altre substitut.

Que lo Jutge de Crims, després de haver donat lo jurament en mà del Sr. Bisbe, antes de immiscuirse en lo ofici, dega prestar lo jurament en Casa la Ciutat.

Que lo Jutge de Crims tinga lo exercici de la jurisdicció criminal en los llochs y termes del Pla, Arcavell, Asnurri, Torras, la Vall de la Llosa y Valldarques de la mateixa manera que la té en la Ciutat y son terme.

Que lo Jutge de Crims puga anomenar substitut en cas de ausència o enfermedat sua, lo qual en tot y per tot tinga lo mateix exercici que lo dit jutge.

